

Методологічні засади моделювання стратегічного розвитку університету

О. І. Кравченко

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна
Corresponding author. E-mail: olena-kravchenko-10@mail.ru

Paper received 29.01.2016; Accepted for publication 20.02.2016.

Анотація. У статті розкрито методологічні засади моделювання стратегічного розвитку університету. Автор розглядає процес моделювання стратегічного розвитку університету відповідно до чотирьох рівнів методології: філософського (теорія пізнання, діалектичний метод); загальнонаукового (синергетичний та системний підходи); конкретно-наукового (теорія стратегічного управління, теорія освітнього менеджменту, теорія моделювання управлінських явищ); технологічного (методи збору та узагальнення інформації).

Ключові слова: діалектичний, системний та синергетичний підходи, моделювання, стратегічний розвиток, університет.

Вступ. Під впливом багатьох факторів сучасні університети все більше взаємодіють із зовнішнім середовищем, проявляють здатність гнучкого реагування на швидкозмінні соціально-економічні реалії, на відповідні запити від населення. Останнім часом потреби університетів у стратегічному розвитку обумовлені необхідністю базувати свою діяльність на ефективних стратегіях розвитку, які дозволяють адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, досягати значних результатів, підвищувати конкурентоспроможність навчального закладу. Наскрізною ідеєю нашого дослідження є розуміння процесу моделювання стратегічного розвитку університету як об'єктивної соціально зумовленої закономірності й послідовної її зміни відповідно до політичних, економічних, соціологічних і технологічних чинників. Ефективність дослідження моделювання стратегічного розвитку університету суттєво залежить від загальних та конкретно-наукових принципів та підходів, які потребують обґрунтованості вихідних даних, логічності дослідницьких дій, їх послідовності та на цій основі через достовірні факти досягнення достовірних висновків.

Стислий огляд публікацій з теми. Використання діалектичного методу розглянуто в працях П. Алексєєва, В. Босенка, П. Копніна, І. Нарського, З. Оруджева, О. Паніна, О. Шептуліна. Особливе значення для нашого дослідження має системний підхід, сутність якого розкрито у науковому доробку Р. Акоффа, В. Андрущенко, В. Афанасьєва, В. Безпелка, Л. Берталанфі, І. Блауберга, Т. Ільїної, Б. Карлофа, О. Ковальова, Г. Кунца, С.О'Доннела, М. Садовського, В. Сластьоніна, Е. Юдіна та ін. Теоретичні засади системного підходу у сфері освіти ґрунтовно розглянуто в наукових розвідках В. Бондаря, В. Загвязінського, Л. Даниленко, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, Л. Калініної, Ю. Конаржевського, Н. Кузьміної, В. Мадзігона, В. Маслова, В. Пікельної, Є. Хрикова та ін. У нашому дослідженні ми спираємося на положення синергетичного підходу, які висвітлено в працях І. Пригожина, Г. Хакена, І. Стенгерса, В. Вагуріна, І. Добронравової, О. Князевої, С. Курдюмова, Г. Малинецького, І. Шемакіна.

Визначальною для дослідження методологічних засад моделювання стратегічного розвитку університету є така дослідницька процедура як моделювання (В. Штофф, В. Віденко, Л. Капченко, Є. Лодат-

ко, А. Цимбалару, В. Абишов, Б. Бірюков, У. Глушков, А. Ляпунов та багатьох інших). Проблеми моделювання в педагогічних системах висвітлено в дослідженнях В. Бикова, В. Бондаря, О. Дахіна, В. Докучаєвої, Г. Єльнікової, Ю. Конаржевського, О. Мещанінова, В. Пікельної, Т. Шамової та ін.

Мета статті. Розкрити методологічні засади моделювання стратегічного розвитку університету.

Матеріали та методи. Теоретичний аналіз проблеми стратегічного розвитку університету дозволив виділити парадигми й підходи як методологічну основу наукового апарату нашого дослідження, підґрунтям яких є філософські поняття і категорії. Для проведення даного дослідження важливим є процес диференціації наукового знання щодо стратегічного розвитку університету через розгалужену сукупність категорій, які створюють понятійний каркас зазначеного дослідження.

Ґрунтовними для нашого дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували проблеми методології. У процесі роботи ми спираліся на публікації у наукових джерелах, матеріалах конференцій, доповідей, виступів із сучасних питань стратегічного розвитку вищої й університетської освіти. Здійснення дослідження методологічних засад моделювання стратегічного розвитку університету зумовлює пошук певних наукових підходів, тому в процесі наукового пошуку ми сформулювали одним із завдань розглянути методологію дослідження. Так, О. Пунченко стверджує, що наукові методи – це вироблені на основі практики та теоретично узагальнені регулятивні принципи, прийоми та способи пізнання істини, які мають універсальний характер. Архітектоніка наукового методу відображає форму руху думки, суб'єкта який пізнає з узагальнення змісту об'єкта, який аналізується, процесу та практичного його перетворення [7]. З метою усвідомлення специфіки такого багатогранного явища як стратегічний розвиток використовувалась чотирьохрівнева методологія, запропонована Е. Юдіним, таким чином проблема нашого дослідження розглядалася на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому та технологічному рівнях [10].

Результати та їх обговорення. На філософському рівні нашого дослідження ми спираліся на теорію пізнання та діалектичний метод. Здійснення нашого

дослідження базується на теорії пізнання (єдність процесів, взаємовпливів і взаємозалежностей явищ дійсності), за допомогою якої досліджено природу та можливості, принципи та закономірності стратегічного розвитку, виявлено умови та форми його прояву. Досліджуючи феномен стратегічного розвитку університету, ми звертали увагу на такі моменти: а) визначення сутнісних характеристик стратегічного розвитку; б) виявлення етапів його якісних змін; в) виділення ідеальних шляхів його протікання.

Побудова дослідження відповідно до діалектичного методу дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки стратегічного розвитку університету, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності.

Так, Н. Корягін зазначає, що “діалектичні методи – це методи пізнання природи, суспільства і мислення, розглянуті в єдності з теорією пізнання. Вони є фундаментальними науковими методами дослідження багатопланової і суперечливої дійсності в усіх їх проявах” [3, с. 386].

З позиції діалектики ми розглядаємо моделювання стратегічного розвитку університету в трьох колах проблем: по-перше, визначаємо особливості, що відрізняють стратегічний розвиток від інших змін; по-друге, з'ясовуємо джерело розвитку досліджуваного явища; по-третє, виявляємо тенденції подальшого його удосконалення.

Діалектичне розуміння стратегічного розвитку університету дозволяє дослідити його різноманітні зв'язки, головне та вторинне, абстрактне та конкретне, взаємодію протилежних властивостей та тенденцій у процесах змін, які відбуваються з певними відрізками часу, взаємозв'язок суперечного та тотожного. Під час наукового пошуку ми спиралися на відповідні методологічні принципи:

- принцип взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, без якого стратегічний розвиток університету неможливий,
- принцип цілісності, за яким досліджуваний об'єкт декомпозовано на окремі частини, які органічно інтегровані в єдине ціле;
- принцип детермінізму, який об'єктивно обумовлює причини змін, які відбуваються у випадку стратегічного розвитку університету;
- принцип розвитку – вивчення стратегічного розвитку університету в його динаміці, виявлення незворотних, спрямованих закономірностей зміни зі збереженням глибинної внутрішньої системи;
- принцип історизму передбачає вивчення сучасного стану досліджуваного явища або окремих його підсистем, його походження, виникнення та наступного стану розвитку.

В управлінській теорії зростає значення основних законів діалектики. Т. Чернега зауважує, що “... з точки зору діалектики, для того, щоб справді знати предмет, необхідно охопити, вивчити всі його сторони, всі зв'язки й опосередкування”, а також “... діалектика, як процес, що дає змогу зрозуміти суперечливу єдність абсолютної і відносної істини, показати їхню складність, діалектику зв'язку, якісні переходи від емпіричного та теоретичного рівнів” [9, с. 206].

О. Олекс зазначає, що необхідно усвідомлювати діалектичний взаємозв'язок режимів функціонування та розвитку. Найвищі досягнення освітньої системи в стабільному режимі функціонування, більш вищий рівень її вихідного стану створює більший заділ для засвоєння нового і переходу в інший стан” [5, с. 119].

Отже, стратегічний розвиток, перш за все пов'язаний з прогресом, що характерно для діалектичного розвитку, де будь-який вищий ступінь прояву розвитку певного явища заперечує попередній. Діалектичний закон заперечення заперечень характеризує розвиток як стрибкоподібний прояв, у даному контексті хотілося відзначити, що стратегічний розвиток має складний циклічний характер, оскільки теорія стратегічного менеджменту передбачає поступове досягнення цілей. Стратегічний розвиток не може бути стихійним, він є результатом цілеспрямованих дій, тому має пригнітити протиріччя, які з'являються на різних етапах всередині системи, а також між її елементами.

Відправну загальнометодологічну основу дослідження складають системний та синергетичний підходи. Н. Гетьманцева наголошує, що “системний підхід ґрунтується на ідеї, що навколишня дійсність є єдиним цілим, що речі, явища, процеси пов'язані одне з одним багатьма відношеннями, зв'язками” [1, с. 151]. Ураховуючи, що системний підхід містить сукупність принципів, які відображають його зміст та особливості (принципи: цілісності; спорідненості елементів; функціонально-структурної побудови цілого; розвитку; лабілізації функцій; багатофункціональності; ітеративності; варіативності), варто зазначити, що стратегічний розвиток університету:

- розглядається як цілісне утворення з певними відмінними властивостями;
- існує за умови спорідненості його складових;
- залежить від ступеня розвинутої функцій та їх виокремлення, а також виявлення дисфункцій;
- передбачає рухомість та гнучкість функцій системи;
- ураховується зміст функцій, управлінські цілі та виконавці;
- передбачає послідовність операцій, застосування методів, оцінку попередніх, проміжних та кінцевих результатів;
- орієнтоване на широке використання імовірнісних оцінок та передбачає гнучке моделювання;
- містить альтернативні способи протікання.

Так, М. Каган виокремлює такі аспекти системного підходу як: предметний, функціональний та історичний [2]. Отже, предметний аспект дозволив виявити з яких компонентів складається модель стратегічного розвитку університету як система, та у який спосіб вони між собою пов'язані. За допомогою функціонального аспекту висвітлено умови внутрішнього та зовнішнього функціонування моделі стратегічного розвитку університету як певної системи. Використання історичного аспекту зумовило розкриття генетичного та прогностичного векторів стратегічного розвитку університету.

Системний підхід є найбільш складним підходом, оскільки згідно загальної теорії систем

передбачає значно більше аспектів, тобто крім системно-предметного, системно-функціонального та системно-генетичного аспектів ми вважаємо за потрібне стратегічний розвиток університету розглянути в таких аспектах як:

– системно-структурний аспект, дозволив виявити внутрішні зв'язки та залежності між елементами моделі стратегічного розвитку університету;

– системно-цільовий аспект зумовив розкриття цілей існування кожного з елементів досліджуваного явища;

– системно-ресурсний аспект полягає у виявленні ресурсів, необхідних для реалізації стратегічних цілей;

– системно-інтеграційний аспект полягає у визначенні сукупності якісних властивостей власне стратегічного розвитку університету;

– системно-комунікаційний аспект передбачає виявлення зовнішніх зв'язків досліджуваного об'єкта із зовнішнім середовищем.

Відповідно до системного підходу модель стратегічного розвитку університету розуміється нами як складна упорядкована система, у якій її компоненти (цільовий, змістовний, технологічний та аналітико-результативний) сприяють цілісному вивченню та обґрунтуванню її складових, взаємозв'язків та чинників (економічні, політичні, соціальні, технічні), які впливають на прогресивні та регресивні процеси зовні та всередині неї. Таким чином, системний підхід надає можливість комплексно оцінити управлінську діяльність на всіх рівнях управління, а також організувати процес прийняття відповідних управлінських рішень.

У нашому дослідженні ми спираємося на положення синергетичного підходу, що дає змогу показати еволюцію та динаміку стратегічного розвитку університету як інтегрованого, складного, хвилеподібного, суперечливого процесу, який відбувається під впливом багатьох чинників і має багато проявів. Синергетичний підхід дозволив глибше вивчити сутність досліджуваного явища та охарактеризувати процеси самоорганізації, становлення нових упорядкованих структур та умов, за яких відбувається стратегічний розвиток університету.

На думку В. Кременя, “у синергетиці відбувається переоцінка випадковості, що подається як конструктивний момент еволюції. Синергетична модель “пошуку шляхів розвитку” є прикладом недуального мислення” [4, с. 47]. С. Попов зазначає, що “розрізняють три типи процесів самоорганізації: 1) це самозародження організації, тобто виникнення з деякої сукупності об'єктів певного рівня нової цілісної системи зі своїми специфічними закономірностями; 2) процеси, завдяки яким система підтримує певний рівень організації при зміні зовнішніх і внутрішніх умов її функціонування (гомеостатичні механізми, зокрема діючі за принципом зворотного зв'язку); 3) пов'язаний з удосконаленням і з саморозвитком таких систем, які здатні накопичувати і використовувати минулий досвід” [6, с. 86]. Таким чином, зовнішні впливи, наприклад такі як кризи, можуть призвести до внутрішнього хаосу та позбавити

систему саморозвитку, відкинути на попередні позиції в минуле, але стратегічне управління повинно спричинити пошук шляхів та способів виходу з хаосу, знайти “виходи” для виведення системи на новий рівень, більш прогресивний.

Так, Г. Сакур вважає, що “у синергетичному формалізмі знаходить виявлення деяке майбутнє системи, яка самоорганізується в образі “привабливого хаосу”, а також “у теорії управління у центр уваги попадають не стільки зміни станів, скільки процеси, унаслідок організації яких відбувається динаміка стану системи” [8, с. 151-152]. З огляду на зазначене, синергетичний підхід виявляється у застосуванні теоретичних ідей для прогнозування подальших незворотних змін, які будуть відбуватися в майбутньому. Синергетичний ефект не може бути не врахований у моделюванні стратегічного розвитку університету, де ймовірно бачення університету в майбутньому постає як сукупність нелінійних процесів, які передбачають багатоваріантність, альтернативність шляхів еволюції та їх незворотність.

Моделювання є пріоритетним методом для демонстрації розвитку певних процесів, він дозволяє ускладнювати й спрощувати структури, а також автономізувати елементи в процесі свого розвитку. У нашому випадку моделювання стратегічного розвитку університету базується на використанні поточної статистичної й фактичної інформації, а також поглядів авторитетних учених, фахівців й експертів. Отже, абстрагуючись від другорядного, спрощуючи й залишаючи лише мінімальний набір необхідних істотних факторів, метод моделювання стратегічного розвитку університету дозволяє розкрити специфіку й прогнозувати подальші дії об'єкта.

На технологічному рівні необхідно здійснити аналіз стратегій розвитку різних університетів, які викладені на сайтах відповідних навчальних закладів. Пошук стратегій розвитку різних університетів здійснюється за допомогою застосування методу ключових слів “стратегія розвитку університету” українською мовою в мережі Інтернет (Web-сайтах, Web-сторінках, порталах у різних інформаційно-пошукових системах) з метою вивчення та з'ясування особливостей цього феномена в Україні. А також використання ключових слів “University's strategy development” та “Стратегия развития университета” (для російських ВНЗ) – для з'ясування особливостей стратегій зарубіжних університетів. Зазначений аналіз дозволяє виявити невідповідності у стратегіях розвитку українських і зарубіжних університетів, що є підставою для розроблення ідеальної моделі стратегії розвитку університету.

Висновки. Таким чином, нами визначено найбільш важливі наукові підходи, які складають методологію дослідження моделювання стратегічного розвитку університету, а саме: положення теорії пізнання, за допомогою якої визначається природа та можливості, принципи та закономірності стратегічного розвитку, виявляються умови та форми його прояву; сучасної форми діалектичного методу, з огляду на який досліджуються особливості, що відрізняють стратегічний розвиток від інших змін; відповідно до принципів системного підходу

стратегічний розвиток університету розглядається як цілісне утворення яке характеризується структурністю, взаємозалежністю системи і середовища, ієрархічністю, упорядкованістю, організаційністю, надійністю, стійкістю, стабільністю, життєздатністю, довговічністю та перспективністю; з позиції синергетичного підходу стратегічний розвиток університету розуміється як відкрита, високоорганізована, нелінійна система здатна до саморозвитку. Теорія моделювання дозволяє відтворити певні властивості стратегічного

розвитку університету, його взаємозв'язки, структурні та функціональні характеристики керованих об'єктів, які є суттєвими з точки зору здійснення управлінських рішень. Детальний аналіз стратегій розвитку різних університетів дозволяє виявити позитивні й негативні моменти, урахування яких сприяє розробленню ефективної стратегії розвитку університету.

Отже, моделювання стратегічного розвитку університету потребує різнопланових методологічних підходів до його вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьманцева Н. Д. Методологія наукових досліджень : [навч. посіб. для магістерських програм «Менеджмент корпорацій (АТ) та Менеджмент малого бізнесу»]/Н. Д. Гетьманцева – К.: КНЕУ, 2009. – 516 с.
2. Каган М. С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа)/ М. С. Каган. – М.: 1974 - С. 22-30.
3. Корягін М. В. Основи наукових досліджень: навч.посіб./М. В. Корягін, М. Ю. Чік – К.: Алерта, 2014. – 622 с.
4. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія/ В. Г. Кремень, В. В. Ільїн (Національна академія педагогічних наук України) – К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
5. Олекс О. А. Управление развитием образования: организационно-педагогический аспект/ О. А. Олекс. – Минск:РИВШ, 2006. – 332 с.
6. Попов С. М. Синергетична концепція самоорганізації: теоретико-методологічний аналіз / С. М. Попов // Наукове пізнання: методологія та технологія. – № 1(26). – Одеса, 2011. – С.79 – 87.
7. Пунченко О. П. Образование в системе философских ценностей: монография / О. П. Пунченко, Н. О. Пунченко. – Одесса, 2010. – 506 с.
8. Сакун Г. О. Філософське обґрунтування методологічних проблем в сучасній системі менеджменту /Г. О. Сакун // Наукове пізнання: методологія та технологія. – № 2 (29). – Одеса, 2013. – С. 150-154.
9. Чернега Т. М. До проблеми з'ясування особливостей сучасного розуміння діалектики як методологічної системи /Т. М. Чернега // Наукове пізнання: методологія та технологія. – № 2 (29). – Одеса, 2013. – С. 200-206.
10. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.

REFERENCES

1. Getmantseva N. D. Research Methodology. [tutorial for master programs' management corporations (BP) and Small Business Management "] / N.D.Getmantseva. – K.: KNEU, 2009. – 516 p.
2. Kagan M. S. Human activity (Experience of system analysis) / M.S.Kagan. – M., 1974. – P. 22 – 30.
3. Koryagin M. V. Basic researches: tutorial/ M.V.Koryagin, M.Yu.Chik. – K.: Alerta, 2014. – 622 p.
4. Kremen V. G. Synergetics in the education: context of the humanocentrism: monograph / V. G. Kremen, V. V. Ilyin (National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine). – K.: Pedagogichna dumka, 2012. – 368 p.
5. Olex O. A. Management of the education development: organizational and pedagogical aspect / O. A. Oleks. – Minsk: RIVSH, 2006. – 332 p.
6. Popov S. M. Synergetic concept of self-organization: theoretical and methodological analysis / S.M.Popov // Scientific knowledge, methodology and technology. – № 1 (26). – Odessa, 2011. – P. 79 – 87.
7. Puchenko O. P. Education in the philosophical values: monograph / O.P. Puchenko, N.O. Puchenko. – Odessa, 2010. – 506 p.
8. Sakun G. O. The philosophical justification of methodological problems in modern management system /H.O.Sakun // Scientific knowledge, methodology and technology. – № 2 (29). – Odessa, 2013. – P. 150-154.
9. Chernega T. N. To the problem of the ascertainment of features of modern understanding of dialectics as methodological system /T. M. Chernega // Scientific knowledge, methodology and technology. – № 2 (29). – Odessa, 2013. – P. 200-206.
10. Yudin E. G. The systematic approach and the principle of action. Methodological problems of modern science / E.G.Yudin. – M: Nauka, 1978. – 391 p.

Methodological bases of the modeling of the university's strategy development

О. І. Кравченко

Abstract. The article describes the methodological basis of the modeling the university's strategy development. The author considers the process of the modeling the university's strategy development according to the four levels of the methodology: the philosophical (the theory of knowledge, the dialectical method); general scientific (synergetic and systemic approaches); concrete scientific (theory of strategic management, theory of educational management, theory of modeling management's phenomena); technological (methods of collection and compilation of information).

Keywords: *dialectical, systematic and synergetic approach, modeling, strategic development, university.*

Методологические основы моделирования стратегического развития университета

Е. И. Кравченко

Аннотация. В статье раскрываются методологические основы моделирования стратегического развития университета. Автор рассматривает процесс моделирования стратегического развития согласно четырем уровням методологии: философского (теория познания, диалектический метод); общенаучного (синергетический и системный подходы); конкретно-научного (теория стратегического управления, теория образовательного менеджмента, теория моделирования управленческих явлений); технологического (методы сбора и обобщения информации).

Ключевые слова: *диалектический, системный и синергетический подходы, моделирования, стратегическое развитие, университет.*